

Наталія ЯНЧУК

РОЛЬ ТЕКСТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ СТУДЕНТАМИ ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

У світлі нових вимог до викладання української мови (“Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова): Проект”) підготовку вчителя необхідно ґрунтувати на вченнях, наближених до потреб шкільної практики, адже “мета навчання української мови в школах з українською мовою навчання полягає у створенні умов для формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє виражальними засобами рідної мови, всіма її видами, типами, стилями і найважливішими жанрами, акумульованими в ній духовними скарбами, вміє орієнтуватися в потоці різноманітної, нерідко суперечливої інформації і спроможна вільно, в неповторній мовленнєвій формі виражати власну позицію патріота і громадянина щодо певних життєвих явищ, самостійно визначати цілі самонавчання, самовиховання й саморозвитку, добирати відповідні для досягнення мети засоби і способи навчання” [4: 5].

Досягнення цієї мети неможливо уявити без вироблення в учнів умінь і навичок вільного користування всіма мовними одиницями (а лексико-фразеологічними – особливо!) у процесі мовленнєвої діяльності, а для цього треба знати основи їх функціонування, зокрема особливості використання для передачі інформації у процесі спілкування, це вимагає якісно нової підготовки майбутніх учителів, які, крім засвоєння основних теоретичних відомостей з мови, самі повинні бездоганно володіти мовою і мовленням.

Тому фахова підготовка майбутніх учителів-словесників повинна спиратися на функціонально-комунікативний підхід, що передбачає доцільне використання мовних одиниць, зокрема лексико-фразеологічних, у мовленнєвій діяльності. Адже реалізація функціонально-комунікативного підходу до вивчення мовних одиниць якраз і покликана сприяти формуванню вчителя, здатного творчо працювати і навчати цьому своїх учнів. “Функціонально-комунікативний метод навчання є тим основним методом, що допомагає засвоїти мову як засіб спілкування на основі практичного застосування мовного матеріалу, розширення і поглиблення пізнавальних здібностей студентів” [3: 12], “бо він передбачає доцільне використання мови, що вивчається, вибір прийомів, способів подання матеріалу і зміст” [3: 27].

У методиці викладання української мови спостерігається тенденція до практичного використання набутих знань, умінь і навичок у мовленнєвій діяльності, складовою частиною якої виступає комунікативний акт, який реалізується у процесі мовлення, що завжди звернене до когось, хто сприймає певне повідомлення. Процес мовлення, як явище надзвичайно складне, вимагає від мовців аналізу комунікативної ситуації, виділення в ній окремих елементів, серед яких особливе місце займає слово як основна одиниця мо-

ви і мовлення, яка забезпечує процес мовленнєвої комунікації. Адже слово виникає у спілкуванні і служить для забезпечення потреб спілкування.

Найважливішою функцією мови, як відомо, є комунікативна; слово ж як основна одиниця мовної системи хоча і не виконує комунікативної функції, але сприяє забезпеченню потреб спілкування. Воно виступає основною номінативною одиницею мови, яка покликана називати певні предмети, явища, факти, процеси, дії, про які щось повідомляється; з іншого боку, певні висловлювання, які виступають одиницями мовлення, покликані щось називати. Отже, між номінативними та комунікативними одиницями існують такі зв'язки, які дозволяють нам розглядати слово як одиницю, що, виконуючи номінативну функцію, виступає основною одиницею комунікативного процесу зокрема і мовної діяльності взагалі.

Такий висновок можна зробити лише зрозумівши характер взаємозв'язків між мовою і мовленням: як мова реалізується в мовленні, так і слово, що виконує номінативну функцію, у процесі спілкування набуває ознак мінімальної комунікативної одиниці, або, за визначенням В.Г. Варинної, “номінативно-комунікативної одиниці мови”, яку розуміють як комунікативну діяльність, хоча ще О.О. Потебня розглядав слово з позицій контекстно-комунікативного підходу як елемент комунікації [1: 153]; слово – це не щось самостійне, воно може бути лише частиною мовлення: “всьяке значення визначається лише за контекстом” [5: 74], що ще раз підкреслює тезу про те, що реалізація функціонально-комунікативного підходу до вивчення слова здійснюється лише в тексті.

Важливою проблемою мовлення є передача змісту, адже мовленнєве спілкування вимагає передачі інформації адресатові мовлення, який повинен її зрозуміти. І тому на певному етапі дослідження та з'ясування суті розуміння мовлення необхідно звернутися до поняття значення слова, яке вивчається як компонент цілісної системи мови. Кожне слово наділене певним значенням, що формується у процесі спілкування й існує завдяки тому, що воно щось повідомляє. Але конкретні значення слова, що існують у мові, реалізуються в мовленні і можуть бути визначені тільки у певному контексті, і тому в мовленнєвому висловлюванні внаслідок сполучуваності слів виникає зміст як результат взаємодії всіх мовних елементів, що беруть участь у процесах породження мовлення. Так у конкретному вжитку слово завжди однозначне, тому значення багатозначного слова завжди реалізується у певному контексті, тобто в тому словесному оточенні, яке дає можливість зрозуміти, з яким значенням слово виступає у тексті; адже саме в тексті якнайповніше розкриваються всі відтінки значення слова, його суть, проявляються його функціональні можливості: слово поза контекстом лише щось називає, тобто, як уже зазначалося, виконує передусім номінативну функцію, у тексті ж може виконувати ще й такі функції, як емотивну, експресивну, оціночну тощо.

Різні функціональні можливості слова проявляються і при вживанні слів одного синонімічного ряду, що можливо лише в тексті, адже поза ним ці слова виконують знову ж таки номінативну функцію; синоніми урізноманітнюють та збагачують текст, служать для зв'язку його частин в одне ціле,

а також, крім усього іншого, служать для вираження почуттів, емоцій і є ефективним засобом впливу на співрозмовника, що досягається саме доречним вживанням слів одного синонімічного ряду (добрішати, лагідніти, лагіднішати, м'якшати, м'якнути, обм'якати, добріти, уласкавлюватися тощо).

Але слово саме по собі, як уже зазначалося, не може забезпечити потреб спілкування. Для цього воно повинно увійти до більш складних структурних одиниць – таких як речення або текст, що виступають одиницями висловлювання.

Висловлювання цікавлять і нас, але це повинні бути не просто речення як комунікативні одиниці, а текст як складна комунікативна одиниця найвищого порядку, що породжується учасниками комунікативного акту, організовує та спрямовує їх комунікативну діяльність. На рівні тексту відбувається взаємодія мови і мислення; саме завдяки тексту реалізується задум висловлювання. Спілкування здійснюється в ході породження текстів, а не окремих слів як елементів мовної системи, що функціонують з певною комунікативною метою.

І.Р. Гальперін розглядає текст лише як надбання писемного мовлення: “текст – витвір мовленнєвотворчого процесу, якому властива завершеність, об’єктивування у вигляді писемного документа”, складається з назви (заголовка) та особливих одиниць, що об’єднані різними типами лексичного, граматичного, логічного та стилістичного зв’язку, а також має цілеспрямовану практичну настанову, тобто це особливий різновид мовленнєвої творчості, яким не може виступати фіксоване на письмі усне мовлення [2: 18].

Але текст як зв’язне висловлювання функціонує і в усному, і в писемному мовленні як мовна одиниця, що складається з сукупності речень, об’єднаних спільною думкою, і утворює змістове ціле. Тексту властиві такі ознаки, як завершеність, зв’язність, логічна цілісність, структурна оформленість та певна спрямованість, завдяки яким текст і функціонує як одиниця зв’язного мовлення.

У процесі мовленнєвої діяльності людина завдяки мові проявляє себе у комунікації, елементами якої виступає текст. Засобами реалізації тексту служать одиниці мови, серед яких чи не найважливіше місце займають одиниці лексико-фразеологічного рівня. Саме від знання цих одиниць та вміння їх правильно, точно, доречно використовувати у мові залежить уміння висловлювати власні думки та почуття, передавати їх найтонші відтінки, що може бути реалізовано лише в тексті.

1. Варина В.Г. Коммуникативный статус слова // Коммуникативные единицы языка / Сб. науч. тр. Вып. 252. – М., 1985. – С. 151-155.
2. Гальперин И.Я. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981. – 138 с.
3. Паламар Л.М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості / Автореферат дис ... д-ра пед. наук. – К., 1997.
4. Скурагівський Л. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова) // Українська мова і література в школі. – 2002. – № 2. – С. 4-10.
5. Харитонов А.Н. Аспекты лингвистической концепции А.А. Потебни и некоторые вопросы речевого общения // Психологические исследования. – М., 1985. – С. 68-81.